

نقش کلمات پر کاربرد در تسهیل فهم قرآن

چکیده

اهمیت تدبر و تفکر در آیات قرآن کریم و فهم پیام الهی، بر هیچ کس پوشیده نیست. در آیات زیادی از قرآن کریم و نیز روایات معصومین (ع)، بر این امر تأکید شده است. برای نیل به این هدف ارزشمند، راه‌های بسیاری وجود دارد که یکی از تأثیرگذارترین و کاربردی‌ترین آن‌ها، روش «استفاده از کلمات پر کاربرد» است. به‌کارگیری این روش در درس دینی و قرآن، از اهمیت قابل توجهی برخوردار است. در اجرای آن، کلمات با ضریب تکرار بالا در بخش آیات قرآنی کتاب با همکاری خود دانش‌آموزان استخراج و به صورت مجزا آموزش آن‌جا که در اجرای این روش، خود دانش‌آموزان مشارکت فعال دارند، شور کلاس ایجاد و کلاس از حالت خشکی و بی‌روحی خارج می‌شود. علاوه بر این، افزایش علاقه در دانش‌آموزان، امر یادگیری را نیز تسهیل می‌کند. در مجموع، با استفاده از این روش می‌توان برای دانش‌آموزان زمینه و ابزار مناسبی را به منظور تدبر و تفکر در آیات قرآن کریم فراهم کرد.

ره‌ننه
تجربیس
موفق معلمان

کلید واژه‌ها: کلمات اکثر، دینی و قرآن، دبیرستان، آموزش، درک معانی، آیات قرآن.

کلمات پر کاربرد زمینه‌ای برای تدبر و تفکر در آیات قرآن کریم

اهمیت تدبر و تفکر در آیات قرآن کریم و فهم معانی والای آن، سبب شده است که این امر به صورت ویژه‌ای مورد توجه متولیان نظام تعلیم و تربیت قرار گیرد. در سال‌های اخیر، با توجه به تغییر ساختار کتاب درسی دینی و تلفیق آن با درس قرآن و تغییر نام آن به دینی و قرآن، بر فهم و درک معانی آیات و عبارات

غیر ضابطه‌سازان

کارشناس ارشد علوم قرآن
و حدیث مازندران، امل،
دبیرستان شهید علی باقری

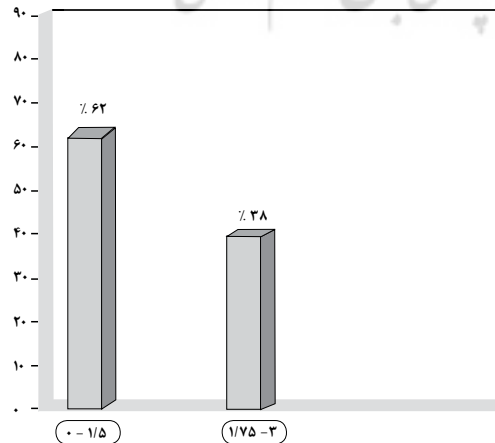

قرآنی تأکید زیادی شده است. به نظر می‌رسد، هدف غایی از این تغییرات که در چندین نوبت صورت گرفته است، این باشد که از یک طرف قرآن وارد برنامه‌ی زندگی نوجوانان و جوانان دانش‌آموز شود و از طرف دیگر، زمینه برای دستیابی به معارف قرآن کریم به صورت بی‌واسطه و مستقیم از خود قرآن کریم برایشان فراهم شود. لازم به یادآوری است، با توجه به نوع ارزشیابی کتاب دینی و قرآن که در آن ۴ نمره به قرائت شفاهی و ۲ نمره از ۱۶ نمره‌ی کتبی، به ترجمه‌ی عبارات و فهم معانی آیات اختصاص یافته، شایسته است توجه بیشتری به این بخش که حدود یک پنجم کل نمره‌ی کتبی را شامل می‌شود، صورت گیرد.

نگارنده با تحقیق و بررسی اوراق امتحانی دانش‌آموزان سال‌های گذشته، به این نتیجه رسیده‌ام که تعداد زیادی از دانش‌آموزان، در قسمت ترجمه‌ی عبارات قرآنی و فهم آن توفیق چندانی ندارند و حتی بیش از نصف نمره‌ی این بخش را از دست می‌دهند. شیوه‌ی کاری من به این صورت بود که اوراق امتحانی سه کلاس از شش کلاس سال اول یک دبیرستان را به صورت تصادفی نمونه‌گیری کردم. بعد از بررسی اوراق امتحانی که نوعی آزمون معلم ساخته بود و در آن فقط ۲ نمره از قسمت ترجمه سؤال طرح شده بود، نتایج را براساس نمره، به دو طبقه تقسیم کردم. دانش‌آموزانی که در قسمت ترجمه و مفاهیم بین ۱/۵ - نمره کسب کرده بودند را در طبقه‌ی اول و دانش‌آموزانی را که بین ۳ - ۱/۷۵ نمره به دست آورده بودند، در طبقه‌ی دوم قرار دادم و با بررسی دقیق، فراوانی مربوط به هر طبقه را استخراج کردم. نتایج به شرح زیر است:

شماره‌ی کلاس	طبقه	فراوانی	درصد	شماره‌ی کلاس	طبقه	فراوانی	درصد
۱۰۱	۱	۷	۱۹	۱۰۲	۱	۶	۱۷
	۲	۱۳	۳۶		۲	۹	۲۶
	۳	۱۴	۳۹		۳	۱۱	۳۱
	۴	۲	۶		۴	۹	۲۶
۱۰۳	۱	۴	۱۱	۱۰۴	۱	۱۱	۲۹
	۲	۱۰	۲۸		۲	۱۳	۳۴
	۳	۱۳	۳۳		۳	۸	۲۱
	۴	۱۰	۲۸		۴	۶	۱۶
۱۰۵	۱	۶	۱۶	۱۰۶	۱	۷	۲۰
	۲	۸	۲۲		۲	۵	۱۴
	۳	۱۸	۴۹		۳	۱۶	۴۴
	۴	۵	۱۳		۴	۸	۲۲

نتیجه‌ی کلی بررسی، به شکل نمودار ستونی زیر است:

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، بیش از نصف افرادی که اوراق امتحانی آن‌ها بررسی شد، نمره‌ی قسمت ترجمه را از دست داده‌اند. با توجه به این‌که ۲۰ درصد نمره‌ی امتحان کتبی، به بخش ترجمه و فهم معنای آیات و عبارات قرآنی اختصاص دارد، یعنی یک پنجم از کل نمرات کتبی، معلوم می‌شود این بخش باید به صورت ویژه‌ای مورد بررسی همکاران محترم قرار گیرد. من نیز کوشیدم، در کلاس‌هایی که تدریس می‌کنم، تا حدودی این مشکل را برطرف کنم. بنابراین، روش آموزش مفاهیم و ترجمه‌ی عبارات قرآنی از طریق کلمات حداکثری یا پرکاربرد که راه‌حلی کاربردی و کارگشاست را به کار گرفتم. جرقه‌ی اولیه‌ی این راه‌حل، با خواندن مقاله‌ای از استاد **سید هادی محدث**، از مجله‌ی رشد آموزش قرآن «شماره‌ی سوم/ ۱۳۸۲» با عنوان «روش دست‌یابی مستقیم»، در ذهنم روشن شد. البته در آن مقاله، بحث درباره‌ی عموم افراد جامعه و کل آیات و سوره‌های قرآن کریم بود و من با الهام از آن سعی کردم، قواعد آن را درباره‌ی آیات و عبارات قرآنی کتاب دینی و قرآن به کار بگیرم.

با الگوبرداری از این روش، می‌توان کلمات با ضریب تکرار بالا را در آیات و عبارات قرآنی کتاب شناسایی کرد و بخشی از وقت کلاس را به تفهیم آن پرداخت تا زمینه‌ی لازم برای تفکر و تدبر در آیات و فهم پیام عبارات قرآنی کتاب برای دانش‌آموزان فراهم شود. باید در نظر داشت، منظور نهایی از آموزش ترجمه و مفاهیم قرآن کریم این است که دانش‌آموزان در کنار انس همیشگی با قرآن و قرائت آن، با طرق فهم آیات الهی نیز آشنا شوند. یکی از کلیدهای این آشنایی، کلمه‌هایی است که بیشترین تکرار را در قرآن دارند. از این رهگذر، زمینه‌ی دریافت مفهوم آیات قرآن که شامل معارف اسلامی قرآن‌اند، به‌طور مستقیم برایشان فراهم می‌شود. البته به این منظور، کتاب‌های مفیدی هم تألیف شده‌اند که شاید جدیدترین آن‌ها کتاب آموزش مفاهیم قرآن، نوشته‌ی استاد مسعود وکیل باشد که شامل مراحل متفاوتی در آموزش است. هم‌چنین است کتاب «آموزش ترجمه و مفاهیم قرآن کریم» به قلم آقایان سید هادی محدث، حمیدرضا صفار هرنندی و ابوالفضل علامی که انتشارات یاقوت در سال ۸۴ آن را در سه جلد چاپ کرده است و هم‌چنین کتاب‌های آموزش قرآن دوره‌ی راهنمایی.

به نظر می‌رسد هدف از تألیف این کتاب‌ها عبارت باشد از: فهمیدن تدریجی معنای واژه‌های پرکاربرد قرآن؛ توانایی ترجمه‌ی ترکیب‌های قرآنی به شیوه‌ی کلمه به کلمه؛ کسب مهارت در ترجمه‌ی آیات ساده‌ی قرآن؛ توانایی درک بسیاری از آیات قرآن در سایه‌ی استمرار در قرائت و انس با قرآن؛ ایجاد زمینه‌ی مناسب برای عمل به رهنمودهای قرآن در زندگی فردی و اجتماعی و آراسته‌شدن به اخلاق قرآنی.

برای این که دانش‌آموزان به اهداف مذکور برسند، رعایت چند اصل لازم و ضروری به نظر می‌رسد:

۱. تدریج؛ ۲. تکرار و تمرین؛ ۳. تداوم و استمرار؛ ۴. تثبیت؛ ۵. تشویق.

باید در نظر داشت، این اصول می‌توانند مکمل همدیگر باشند؛ چنان‌که اصل تداوم و استمرار با اصل تدریج چنین هستند. زیرا لازمه‌ی استمرار هر عمل، تدریجی عمل کردن آن است. لذا در این راستا، باید دانش‌آموزان را قدم به قدم با مفاهیم قرآنی آشنا کرد و برای ایفای نتیجه‌ی بهتر، از مفاهیم ساده‌تر آغاز و سپس به معانی پیچیده‌تر پرداخت. علاوه بر آن، نباید از اثرات مثبت تشویق در این راه غفلت کرد. برای تثبیت بهتر یادگیری در زمینه‌ی آموزش نیز می‌توان از طریق مباحثه‌ی دو یا سه نفری این کار را انجام داد.

در ابتدای اجرای این کار، با همکاری دانش‌آموزان سعی کردیم کلمات با ضریب تکرار چهار به بالا را در عبارات قرآنی دروس کتاب شناسایی کنیم. از آن جایی که خود دانش‌آموزان در این فعالیت مشارکت می‌کنند، شور و نشاط بیشتری در کلاس ایجاد و یادگیری و آموزش راحت‌تر می‌شود. بعد از شناسایی، کلمات را همراه با ترکیبات گوناگون آن آموزش دادیم. مثلاً کلمه‌ی «قال» با ترکیبات آن یعنی ماضی، مضارع و امر در صیغه‌های گوناگون، ۲۱ بار در بخش آیات کتاب تکرار شده است یا کلمه‌ی «الذی» به صورت‌های مفرد، مثنی یا جمع، ۲۵ مرتبه مورد استفاده قرار گرفته است. یا کلمه‌ی «من» با ترکیباتی از ضمائر گوناگون (منه، منک، منها و...) ۴۲ مرتبه در آیات و عبارات قرآنی کتاب تکرار شده است. تبیین این کلمات و آموزش مستمر آن، توانایی دانش‌آموزان را در موارد مشابه افزایش داده و در ترجمه و درک مفاهیم و تفکر بهتر، به آن‌ها کمک می‌کند. جدولی از این نمونه کلمات در پایان مقاله آمده است.

بنده این روش را در سه کلاس سال اول، به کار گرفتم و در انتهای نیم‌سال، کلمات استخراج شده را در برگه‌ای جمع‌آوری کردم و بعد از تکثیر در اختیار دانش‌آموزان قرار دادم. در مرحله‌ی اول، این طرح را برای نه درس اول کتاب انجام

با این روش تعداد زیادی از دانش‌آموزان، در قسمت ترجمه‌ی عبارات قرآنی و فهم آن توفیق خوبی کسب کردند و حتی بیش از نصف نمره‌ی این بخش را به دست می‌آورند

داده و در کنار آن، کلماتی را که در پایان بخش آیات هر درس، به منظور راهنمایی دانش‌آموزان در ترجمه وجود دارد نیز گنجاندم. بعد از نیم‌سال اول، این کار برای درس‌های بعد تکرار شد.

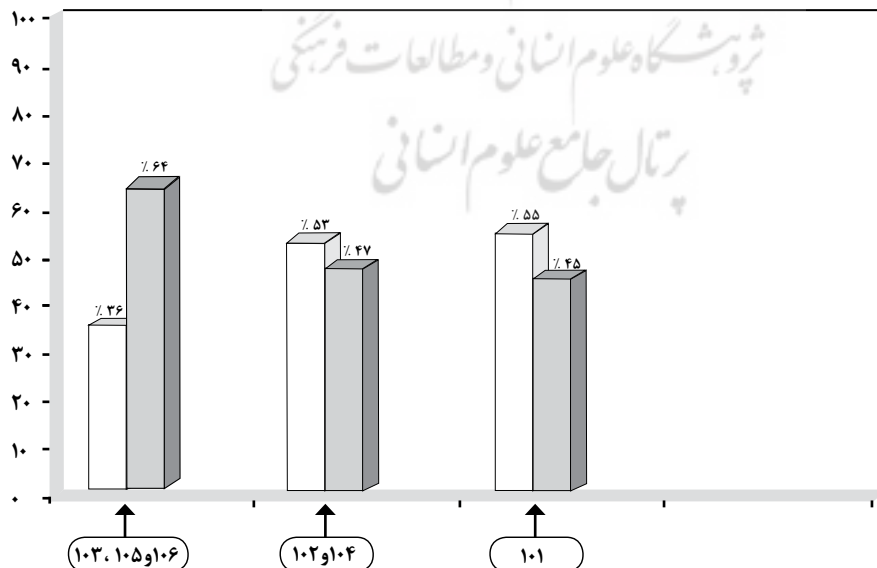
بعد از بررسی اوراق امتحانی دانش‌آموزان در پایان امتحانات که یک آزمون معلم ساخته بود و در بارم‌بندی آن ۴ نمره از ۱۶ نمره‌ی کتبی به عبارات قرآنی اختصاص یافته بود، نتایج خوبی به دست آمد. باید متذکر شد، در این آزمون، در قسمت آیات، ۳ نمره برای ترجمه‌ی عبارات قرآنی و ۱ نمره برای پیام آیه منظور شده بود. طراح سؤال نیز یکی دیگر از همکارانم بود که کار تدریس دو کلاس دیگر از شش کلاس اول دبیرستان را برعهده داشت و از فعالیت‌های بنده در کلاس و اجرای این طرح اطلاع نداشت. مطابق اظهار نظر خودش، او در دو امتحان کلاسی خود، از همین سؤالات استفاده کرده بود. بعد از بررسی اوراق امتحانی، برای به‌دست آوردن فراوانی نمرات را در چهار دسته طبقه‌بندی کردم که به قرار زیر است:

بعد از طبقه‌بندی و قراردادن نمرات دانش‌آموزان در

طبقات مذکور، این نتایج به دست آمد:

ردیف	طبقه	نمره	تعداد	درصد
۱	طبقه‌ی اول	۰-۱	۲۲	۶۶
	طبقه‌ی دوم	۱/۲۵-۲	۱۱	۳۴
۲	طبقه‌ی سوم	۲/۲۵-۳	۲۱	۵۴
	طبقه‌ی چهارم	۳/۲۵-۴	۱۸	۴۶
۳	طبقه‌ی اول	۰-۱	۲۳	۶۵
	طبقه‌ی دوم	۱/۷۵-۳	۱۲	۳۵

در بررسی کلی، نتایج به دست آمده را در دو ستون نمایش داده‌ام و در نمایش ستون‌ها، دانش‌آموزانی را که در قسمت ترجمه و مفاهیم از ۲ نمره کمتر گرفته‌اند، در ستون متوسط به پایین و دانش‌آموزانی را که از ۲ نمره بیشتر گرفته‌اند، در ستون متوسط به بالا جای داده‌ام. در نمودار پایین، رنگ سفید بیانگر متوسط پایین و رنگ سیاه بیانگر متوسط بالاست.

شناسایی کلمات با ضریب تکرار بالا در کتاب دین و زندگی و تفهیم این واژگان برای دانش‌آموزان، زمینه‌ی لازم را برای فهم، تفکر و تدبیر در آیات فراهم می‌آورد

لازم به ذکر است، این روش در کلاس‌های ۱۰۵، ۱۰۳ و ۱۰۶ که کار تدریس آن برعهده‌ی بنده بود اجرا شد و تدریس کلاس‌های ۱۰۲ و ۱۰۴ با دبیر طراح سؤال و تدریس کلاس ۱۰۱ با یکی دیگر از همکاران بود.

چنان‌که ملاحظه می‌کنید، ستون متوسط بالا در کلاس‌هایی که این روش در آن‌ها کار شده و اجرا گشته، ۱۷-۱۶ درصد رشد نشان می‌دهد. به نظر می‌رسد، با اجرا و به‌کارگیری این طرح و رفع نواقص آن، می‌توان نتایج بهتری را مشاهده کرد.

در انتهای مقاله باید یادآور شوم، اجرای این روش محسناتی به همراه داشته است که برخی از آن‌ها به قرار ذیل است:

۱. افزایش رغبت و علاقه در دانش‌آموزان کلاس.
۲. تمایل بیشتر برای تحقیق و یادگیری ترجمه‌ی کلمات و مفاهیم عبارات قرآنی.
۳. شور و نشاط در کلاس و بیرون آمدن کلاس از حالت خشکی و انجماد؛ زیرا در اجرای این روش، خود دانش‌آموزان حضور فعال دارند و بخش اصلی کار برعهده‌ی خودشان است.
۴. فراهم کردن زمینه‌ی کافی برای بهره‌برداری مستقیم از آیات قرآن کریم.

در جدول پایین، کلمات پرکاربرد واژگان قرآنی کتاب دینی و قرآن جمع‌آوری شده است. بدیهی است آموزش این کلمات به همراه کلماتی که در پایان بخش آیات هر درس آمده است، به دانش‌آموزان، برای درک بهتر و تدبر در آیات و عبارات قرآنی، کمک زیادی خواهد کرد.

فهرست کلمات پرکاربرد در کتاب دینی و قرآن سال اول دبیرستان

ردیف	اسم	تعداد تکرار	معنی	ردیف	فعل	تعداد تکرار	معنی
۱	الله	۳۸	خدا	۱	قال	۲۱	گفت
۲	ارض	۱۳	زمین	۲	ذَكَرَ	۹	یاد آورد
۳	السموات	۹	آسمان‌ها	۳	كان	۶	بود
۴	ذِكْر	۸	یاد	۴	اتَّخَذَ، اتَّخَذَتْ	۴	گرفت
۵	الَّذین	۱۸	کسانی که	ردیف	حروف	تعداد تکرار	معنی
۶	الَّذی	۷	کسی که	۱	إِنَّ	۲۳	همانا، به درستی که
۷	ذَلِك	۵	آن	۲	أَنَّ	۳	همانا، به درستی که
۸	مای موصول	۳۳	هر آن‌چه	۳	إِنْ	۴	اگر
۹	اولئک	۶	آنان	۴	أَنْ	۴	که
۱۰	هَذَا	۷	این	۵	عِنْدَ	۴	نزد
۱۱	هُوَ	۲۰	او	۶	عَنْ	۱۰	از
۱۲	مَنْ	۱۷	کسی که، هرکس	۷	قَدْ، لَقَدْ	۶	به تحقیق
۱۳	إِذَا، إِذِ	۷	زمانی که	۸	مِنْ	۴۲	از
۱۴	سَبْحَانَ	۴	پاک و منزّه است	۹	مای نفی	۳	معنای فعل را منفی می‌کند.
				۱۰	لَمَّا	۷	زمانی که
				۱۱	عَلَى	۷	بر، به
				۱۲	فِي	۳۲	در
				۱۳	إِلَى	۷	به سوی